

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A KÖZNEMESSÉG ÉS FŐNEMESSÉG KÜZDELME. AZ ORSZÁG HANYATLÁSA.

1. A Jagellók. A Habsburg-ház igényei. A köznemesség ellenhatása. A nemesség személyes megjelenése az országgyűlésen. Kisérlet nemzeti királyságra.

II. Ulászló. 1490—1516.

Szalay L., III. 374. *Horváth*, III. 237. *Kerékgyártó*, II. 184. *Sayous*, II. 45. *Fessler*, III. 221. *Szalay J.*, II. könyv. 127. *Krones*, II. 490., 256., 650. *Huber*, III. 291. és 411. A külpolitikára nézve l. *Karge* dolgozatait (112. l.). Ulászló választásáról l. *Salamon*, A magy. kir. szék betöltése (35. l.). U. az, Török hódítás Magyarországon (57. l.) és *Fraknoi*, II. Ulászló megválasztása (Századok, 1885). *Jászay Pál*, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 1846. *Fraknoi Vilmos*, Magyarország a mohácsi vész előtt. 1884. U. az, Magyarország és a cambray-i liga (Száz. 1882/3) és *Bakócz Tamás* (Történ. Eletrajzok, 1889). *Óváry Lipót*, II. Ulászló házassága Beatrix-szal (Századok. 1890). *Wenzel G.*, II. Ulászló házassága (Századok, 1877). *Fejérfutak L.*, II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke (Történ. Tár. 1880). *Horváth*, Corvin János élete (Kis. t. m. I.). *Neustadt*, Magyarország hanyatlása a XVI. század elején (Ungarische Revue, 1885). A Miksával való szerződésekre nézve l. *Deák Ferencz*, Adalék a magyar közjoghoz (1865. 33. l.) és *Salamon*, A kir. szék betöltése (36. l.). *Palacky*, Gesch. Böhmens. IV. 3. *Caro*, Geschichte Polens (V. 2.) 1888. *Bachmann*, Deutsche Reichsgeschichte, mostanig 2 köt. (kül. Miksa háborúira vonatkozólag). V. ö. a hadtörtén. bibliográfiát a Hadtörtén. Közleményekben, 1895. 152. l. *Száraz*, II. Ulászló állítólagos arczképe Klosterneuburgban (Arch. Ért. 1893. 121. l.). *Schönherr*, Corvin János. 1894.

Elérkeztünk hazánknak rohamos hanyatlásának küszöbéhez. Míg a külföld még Mátyás vakító jelenségének varázshatása alatt állott, az ország, számos körülmény végzettszerű összeműködése következtében, a fejlettség és erő magas polcáról hanyatt-homlok zuhant az örvénybe. Harminczhat év, — néhány óra egy nemzet életében! — elegendő volt arra, hogy Magyarországot a meghódított Bécsből a mohácsi temetőbe juttassa. — Lássuk előbb e példátlan gyors hanyatlás történetét s vizsgáljuk azután annak okait.

II. Ulászló. Versenytársai.

Mátyás halálának híreire több trónkövetelő áhítozott a magyar korona után. Így *Miksa* német király, III. Frigyesnek vállalkozó fia, az 1463. szerződésre való hivatkozással; *Ulászló* cseh király, szintúgy öccse. *Albert* lengyel herceg, V. László Erzsébet nevű hugának fiai. A dúzsgazdag *Szapolyai István*, Bécs kormányzója is a korona után epekedett, mely az előzmények után Mátyás fiát, *Corvin János*-t illette volna. — Ha *Corvin János*, kinek birtokában volt a szt. korona, megmérhetetlen kincs és birtok és több fontos vár, csak valamivel nagyobb erélyt fejt ki igényeinek megvalósításában, a trón az övé. De míg ő habozék, ellenfelei cselekvének és alkudozásokkal, ígérekkel és ármányokkal oda vitték a dolgot, hogy II. *Ulászló* cseh király nyerte el a trónt.

A nemesség politikai és személyes indokból szavazott *Ulászlóra*. Politikai indokból, mert azt hitték, hogy *Ulászló* a cseh koronán kívül esetleg még a lengyel koronát is el fogja nyerni, és hogy mint két, esetleg három országnak fejedelme, képes leend a török veszedelemmel szemben Magyarországot megvédelmezni. A személyes indok is szólt *Ulászló* mellett, mert az urak borzadván a Mátyás-féle vaskezü kormány ismétlésétől, oly erélytelen királyt akartak, kinek «üstökét markukban tarthatják». Útját különben *Beatrix* királynő is egyengette, ki azt remélte, hogy *Ulászló* majd nőül veszi.*

Az *Ulászlóba* helyezett remények és várakozások azonban rövid idő alatt meghiusultak. Először is háborúba sodortatott az ország *Ulászló* megválasztatása által. Az erélytelen *Corvin János* ugyan 6000-nyi hadával és megmaradt néhány barátjával kardcsapás nélkül vonult vissza a Dráván túli vidékre, miközben őt *Báthori István* és *Kinizsi Pál* a Sárviz mentén utolérték, csapatait széjjelverték, kincseit elszedték. Trónkövetelő társai azonban nem nyugodtak meg oly hamar. *Albert* hadaival a Rákosig nyomult és csak akkor hagyta ott az országot, midőn *Ulászló* Sziléziában birtokokkal kárpótolta. — *Miksa* pedig kardcsapás nélkül bevonulván a Szapolyaitól feladott Bécsbe, az 1463. szerződés értelmében nyert igényeinek védelmére az országba rontott és pártja által Fehérvárott meg is koronáztatta magát. Míg *Ulászló* tétlenül nézte az ügyek fejlődését, *Báthori* és *Kinizsi*, *Miksa*val *Pozsonyban békét kötöttek*, mely szerint 1. *Ulászló* Mátyás hódításait visszaadja, *Miksa* ellenben néhány más határszéli várossal *Köszeget* is megtarthatja. 2. Hadi költség fejében *Ulászló* 100,000 aranyat fizet és visszaadja *Frigyes* kötelezvényét. 3. Ha *Ulászló* és fiága kihal, a magyar rendek *Miksát*, esetleg tör-

Corvin János
legyőztetése.

Albert támadása.

Miksa diadala a harcmezőn és a diplomatika terén.

Pozsonyi béke
1491.

* *Ulászló* megválasztatása után előre megbeszélt komédia szerint: titokban — meg is tartotta *Beatrix* királynővel esküvőjét, de ezzel csak ámitotta az özvegy királynőt, kit azután cserben hagyott. *Beatrix* Nápolyba költözködött, a hol meg is halt.

vényes fiutódát ismerik el magyar királynak. 4. Ulászló azon lesz, hogy az országgyűlés esküt tegyen e szerződésre.

A Budára 1492-ben egybehívott rendek felháborodással értesültek az ország becsületének ennyi lealázásáról és hazaárulással vádolván az egyezség szerzőit, megtagadták a szerződésnek szentesítését. A rendek, különösen a köznemesek, úgy nyilatkoztak, hogy inkább meghalnak, hogysem elviseljék a német szolgaságot. Mindamellett sikerült Ulászló embereinek 77 főurat és főpapot arra bírni, hogy a szerződést aláírják. Világos azonban, hogy a szerződés így sem birt törvényes erővel; nem is vették azt fel a törvénykönyvbe és erejét a következő törvények, jelesen az 1505. végzések is megcáfolják.

Az 1492. országgyűlés tiltakozása.

Ulászló uralkodásáról bajos szólni, a mennyiben ő helyette állandóan mások uralkodtak. Ő maga legfőleg annyt tett, hogy olykor-olykor pénzen adott el hivatalokat, miben azután főtanácsadói: előbb Szapolyai István, később Bakócz Tamás érsek primás követték, úgy, hogy néha ugyanazon hivatalnak egyszerre több gazdája is akadt. Egyébiránt léha közönnnyel nézte a világ folyását. Túrte, ha szidták és hallgatott, ha gyalázták. («Dobzse-László».) Igaz, hogy keze a terhes választási feltételek által meg volt kötve; ez némiképp kimentí gyámoltalanságát. Magánvagyonra sem volt és így ebben a tekintetben sem követhette Mátyás példáját, ki zsoldos hadait és a tudományok és művészetekre fordított összegeket nagy részben a saját pénztárából fizette.

II. Ulászló személyisége.

Ily viszonyok között természetes, hogy Ulászló csak a családi körben érezte magát feszélytelennek és nyugodtnak. Miután ugyanis az országgyűlés őt a Beatrixnak adott ígérete alól felmentette, Candalei Anna francia hercezegasszonyt vette nőül, kivel igen boldogan élt. E házasságból leány született, *Anna*, és ennek jövője foglalkoztatta őt egyes egyedül. Már gyermekkorában jegyezte el Annát *Miksa unokájával, Ferdinánd herczeggel*, annnyival is nagyobb örömmel, mivel Anna keze után a nagytrórő *Szapolyai János*, István fia is vágyódott, kinek tolakodó, sőt fenyegető fellépte ellen Ulászló a Habsburg-háznál keresett ellensúlyt.

Családi viszonyai és terve.

A köznemesség az udvarnak német politikájáról és családi összeköttetéséről, tradícióihoz hiven, hallani sem akart és ilyformán az udvarnak és a nemzet zömének politikája és végcélja között végzetszerű ellentét fejlődött. A király, udvara és tanácsosai a török hatalom ellen az országnak jövőjét a hatalmas Habsburg családdal való szoros összeköttetésben akarta biztosítani; a nemzeti párt ellenben egyedül nemzeti király alatt remélte a török veszély elhárítását és a bajok orvoslását. E két párt megkezdé most az uralomért a harczot. A nemzeti párt, melynek élén a kikoszorózott Szapolyai János állott, indulatosan tört ki az országgyűléseken a kir. hatalom, az udvar pazarlása, a tolvaj kincs-

Udvari, néme és nemzeti párt.

Kisérlet nemzeti
királyságra.

Az 1505. rákosi
gyűlés.

Ulászló Miksával
újból szerződést
köt. 1506.

Kettős eljegyzés
1515.

Ellentét a nem-
zet és a király
között.

tárnokok és az erőszakos főnemesség ellen. Növekedett ezen ellenzéki szellem, midőn a rendek a Miksával kötött és az ország függetlenségét sértő családi szerződésről értesültek. Ekkor a rendek az 1505-iki rákosi gyűlésen azt a határozatot hozták: hogy «miután az ország rémséges szétrongálásának és csúfságos pusztulásának főokát az idegen királyokban találják, kik nem akarják eltanulni a nemzet erkölceit és szokásait: azon esetre, ha Ulászló futódok nélkül találna kimúlni, *sohasem fognak külföldi fejedelmet választani királylyá*». És befejezésül hazaárulóknak bélyegezték mindazokat, kik idegen trónkövetelők ügyét támogatnák.

Miksát végig sértette ez a végzés és fegyverrel készült azt megtorolni. E hirre a félénk Ulászló, hogy békére hangolja, 1506-ban titokban *megújította vele az 1491-iki szerződést*, sőt szavát adta neki, hogy ha fiú születnék, ezt Ferdinánd nővérével, Máriával házastíjja össze. Miksa azonban még ezzel az ígérettel sem érte be és Pozsonyt meg Sopront kerítette álnokul hatalmába, hogy ezek mintegy zálogul szolgáljanak neki.

Mihelyt az 1507. évi rendek a Miksával kötött újabb törvénytelen szerződésről hallottak, nemcsak Ulászló kis fiának, Lajosnak megkoronáztatását tagadták meg, hanem a király tanácsosaira kimondták a felelősséget. Ulászló azonban addig kérte a nagyokat, míg nem az 1508. országgyűlés Lajosnak koronáztatásában megnyugodott. De előbb Ulászlónak (fia helyett) meg kellett esküdnie, hogy a nemzet szabadságait és alkotmányát sértetlenül fenn fogja tartani és meg kellett ígérnie, hogy Lajos is, mihelyt nagykorúságát eléri, meg fog az alkotmányra esküdni.

Ezóta Ulászló nyugodtabban tekintett a jövőbe és az ellenzéktől sem tartott annyira. 1515-ben Pozsonyba indult gyermekeivel, hol Miksával újabb alkudozásokat kezdett. Az itt kötött szerződések értelmében újra eljegyezte Annát Ferdinánddal, ennek hugát, Máriát pedig saját fiával, Lajossal. Elismertetovábbá azt is, hogy egyik vagy másik család kihalta esetére, az életben maradó család a szerződő fejedelmek összes országainak örököse legyen. Könnyen beláthatni, hogy ezzel az eljegyzéssel és törvénytörő szerződéssel újra nagy botrányozást okozott az országban, és hogy a bizalmatlanság és gyűlölet érzete a nemzetben még fokozódott.

2. A parasztlázadás. A nemesi kiváltságok feljegyzése.

Idézett kézikönyvek és művek folytatón. *Horváth M.*, Az 1514. évi pórlázadás okai és következményei (Kis. történ. művei I. 241.). *Frankl Vilmos*, Adalékok az 1514. évi pórlázadás történetéhez (Századok. 1872). *Márki Sándor*, Dózsa György és forradalma. (1886. 2. kiad.) és Dózsa Gy. korából. (Századok, 1887. 193.). (Olvasmányul: b. *Eötvös J.*,

Magyarország 1514-ben.) *Karácsonyi J.*, Három egykorú jelentés (Történ. Tár. 1891. 337.). Az egyik (verses) kútfőt, Taurinus művét, *Márki S.* fordította le magyarra (Kath. Szemle, 1889). *Szabó K.*, Báthory István erdélyi vajda bukása, (kit rettenetes zsarnoksága miatt kellett letenni. Századok, 1888). *Neustadt*, II. Ulászló utolsó órái (Ungar. Revue, 1884). Továbbá *Szádeczky* cikke ugyane tárgyról (Századok, 1884).

A Tripartitumról l. az eml. közjogi műveket. Így: *Wenzel*, Magyarország magánjoga. I. 82., 87., 184. és: *Magy. jogtörténetének vázlata*, 74. l. A Tripartitumot. 1894. *Kolozsváry* és *Óváry* adták ki újabban (1894), a magyar, jegyzetes fordítást pedig *Csiky K.* (1894). *Vécsey* a Tripartitumnak egy görög fordítására utalt (Századok, 1894. 485. l.).

A középkor végével és az újkor küszöbén Európaszerte találkozunk a paraszt osztálynak abbeli kísérletével, hogy százados elnyomatásaiért kiváltságos kintsoival, az urakkal, leszámoljon. Az újkori eszmék szózata az ő kunyhóikba is eljutott s ők sem késtek részt követelni a hirdetett szabadságból. Törekvésük borzasztó lázadást idézett elő hazánkban, melynek kitörésére az 1514-ben kihirdetett keresztes hadjárat szolgáltatta az alkalmat. A törökök növekvő hatalma ugyanis sokakban a Kapisztrán- és Hunyadi-féle keresztes hadjáratnak emlékét éleszté fel, így *Bakócz érsek-prímásban is*, a ki Rómában keresztes hadjáratot hirdető bullát eszközölt ki, melyet az országos tanács, egyes baljóslatú hangok daczára, kihirdetett. Alig hogy ez megtörtént, máris roppant néptömeg sereglett a kereszt jele alá. Vezér is akadt Dózsa György vitéz székelben, ki a kinálkozó alkalmat — nemes létére! — úgy látszik egy új országos rend alakítására és a nemesi alkotmány megváltoztatására akarta felhasználni. A nemesek látván a pórok tudulását, nehogy földjeik parlagon maradjanak, jobbágyaikat erőszakkal tartották vissza, minek híre a keresztesek ingerültségét kitörésre juttatta. A népszónokok által felizgatott fegyveres pórok dúlni kezdték a nemesek lakásait, a nemesek családjain pedig iszonyú kegyetlenségeket követtek el. Bakócz most már hiába sújtotta őket átokkal: romboló árként özönlöttek el az Alföldet. Az udvari körök későn vették észre, hogy soraikban nincs egy Hunyadira emlékeztető, szervező lángész és erős kéz; még jobban fájlalhatták a fekete seregnek pénzhíányból történt feloszlását és hasztalan iparkodtak a pórok dühöngésének véget vetni. Végre Szapolyai János erdélyi vajda vállalta magára a pórok leveretését és hadaival Csánád és Temes vármegyébe sietván, a pórokat meglepte és széjjel verte. A vereséget a bosszú követte. Előbb Dózsát és a vezéreket végezték ki hajmeresztő módon, azután elvették az 1514. országgyűlésen a pórok szabad költözködési jogát s örökös szolgaságra kárhoztatták őket (gleba adstricti). Kimondták, hogy minden jobbágy urának évenként egy arany forint fejadót fizessen, hogy hetenként egy napot robotban szolgáljon s hogy terményeiből tizedet s kilenczedet adjon, amazt papjának,

A parasztlázadás 1514.

Bakócz ker. hadjáratot hirdet.

Az udvar hibája.

Szapolyai széjjel veri a pórhadat.

A mozgalom elnémítása és az 1514. országgyűlés határozata.

emezt urának. Paraszt vérből származó pap sohse lehessen püspök. Azonfelül a pórokat a leölt nemesség vérdíjának megfizetésére és az okozott kár megtérítésére kötelezték. — Az elnyomott pórok elfojtott dühvel fogadták az ítéletet.

Nemesi jogok kodifikálása 1514.

Werbőczy István

Tripartitum.

A visszatörlesztés szelleme arra is bírta a nemeseket, hogy kiváltságukat törvény alakjában összeírassák. Ulászló e feladattal az akkori ítélőmestert, *Werbőczy Istvánt*, bizta meg, ki e feladatnak ügyességgel és hazafiúi odaadással felelt meg. *«Hármaskönyv»* című műve (opus Tripartitum iuris consuetudinarii Regni Hungariæ) jogtörténelmünk valóságos tárlháza, a hazai jognak legtekintélyesebb kútforrása. Bevezetésül azt mondja, hogy a nemesek között jogra és kiváltságra nézve nincsen különbség, mindnyájan egyenlő szabadsággal bírnak. Csupán a vérdíjra nézve van közöttük fokozat. E kiváltságok kútfejét a nemesek szellemi és testi tulajdonságainak felsőbbségében, a hadi érdemekben, czímadományozásokban és örökbe fogadásban találja. A *nemesség négy sarkalatos előjogát* pedig a következőkben foglalja együvé: 1. Az elmarasztaló ítélet kimondása előtt nemes ember el nem fogható, tehát sérthetetlen; 2. csak egy ura van: maga a király; személyében vagy vagyonában azonban törvény ellenére ez sem háboríthatja őt; 3. szabadon élhet minden jogával s jövedelmével, ment mindennemű szolgaságtól, adó-, vám- és harminczadtól. Csupán az ország védelmére tartozik katonáskodni; 4. ha a király ezen, már az arany bullában elismert jogokat megszegné, a nemes, hűtlenség vése nélkül, «ellenszegülhet és ellenállhat». A Tripartitum ismétli továbbá, hogy csak az a valódi törvény, a mit s fejedelem és az országgyűlés egyetértve és közösen hoznak.

A nemesség négy sarkalatos joga.

Tripartitum jogereje és fontossága.

Az udvar nem látta szívesen a nemesi előjogoknak és a jogszabályoknak ezen összegezését, sőt Ulászló az országgyűlés lelkes helybenhagyása után sem küldte szét a megyékhez a jogkönyvnek már megpecsételt példányait, és ez az oka annak, hogy a Hármaskönyvet fel nem vették a Corpus jurisba. Az erdélyi részekben azonban a Tripartitum már 1517 óta birtörvény erejével, Werbőczy pedig kinyomatta és a következő bácsi országgyűlés helybenhagyta és ezzel közkeletűvé vált a magyar szentírás, mely mint nemzet-összetartó kapocs, sok szolgálatot tett utóbb hazánknak.

3. Hanyatlás pénzügyi és alkotmányos tekintetben. A vallásos szakadás kezdetei.

Szalay L., III. 536. Horváth, III. 222. Kerekgyártó, II. 195. Fessler, III. 311. Szalay J., II. könyv. 160. Sayous, II. 26. Krones, II. 650. Huber, III. Sayous, II. 26. Jászay és Fraknoi eml. művei. Óváry, Magyarország a mohácsi vész előtt (1884). Fraknoi, II. Lajos udvara (Budap.

Szemle, 1876. és Olesó könyvtár 46. sz.). U. az, II. Lajos számadási könyve (Történeti Tár, XXII.). Werbőczy István, a mohácsi vész előtt (Századok, 1876). U. az, Tomori Pál élete (Századok, 1881), Tomori Pál levelei (Történ. Tár, 1882) és Magyarország a mohácsi vész előtt (1884). U. az, György, brandenburgi örgróf (Századok, 1881). *Neustadt*, György, brandenburgi örgróf a magy. udvarban (Németül, 1884). Aus der Mappe eines Hohenzollern am ungar. Hof (Bayreuth, 1893). *Juste Tiv.*, Mária magyar királynő. Ford. *Szász Károly*, 1869). *Popescu M.*, Die Stellung des Papstthums u. des christl. Abendlandes von 1523 bis 1526 (Lipscse, 1888). *Majláth Béla*, A kalandosokról (Akad. értek. 1877 és Századok, 1866). *Lindner* értekezése az Erd. Muzeumban, 1894. V. ö. Századok, 1894. 572. *Wenzel G.*, A Fuggerek jelentősége hazánk történetében (Akad. értek. 1883 és 1884). U. az, Magyarország bányászatának kritikai története (1880. 169. l.). *Péck* eml. munkái. *Repiczki*, A mohácsi ütközet (M. Tört. Tár. I.). *Vámbéry A.*, A mohácsi ütközet (Uj M. Muzeum, 1860). *Salamon*, Török hódítás Magyarországon (71. l.). *Kemény Zsigmond*, A mohácsi veszedelem okairól (Hasznos Mulatságok, 1839). *Hammer* (III. 54.). *Zinkeisen*. (II.) és *Hertzberg* eml. munkái. *Aczél J.*, A török invázió okai a XVI. században (Budapest, 1894). *Kiss J.*, Belgrád bukása 1521. Hadtörtén. Közlem., 1888. *Kovács J.*, Jaiceza bevétele 1524-ben (u. ott, 1892). *Thury* értek. a Századokban (1893. 559. l.). *Keményfi D.*, Történeti Tanulmányok (Tomori élete) 1892. *Szekely S.*, Brodaries élete (Történ. Tár. 1888). *Kápolnai J.*, A mohácsi hadjárat (Hadtörténeti Közlem., 1889). *Fraknoi*, Egykori ujságok (Századok, 1876. Függelék). *Gömöröy G.*, Egykorú levél (Hadt. Közl., 1889. 503.). *Karácsony J.*, A mohácsi csatátér (törökből Kath. Szemle, 1894). II. Lajos hátrahagyott kincsei (Történ. Tár. 1890. 367. l.). A török hadjáratokról szóló irod. l. egyébiránt: Hadt. Közl. (1895. 274—5. l.).

Ulászlót fia Lajos követte a trónon, kinek jellemére vészthozónak bizonyult *Bakócz Tamás*nak, első sorban pedig gyámjának és nagybátyjának, *Brandenburgi György*nek befolyása, a ki az ifjú Lajossal a munkakerülést és folytonos szórakozást megkedvelte. Pedig az országnak pénzügyi nyomora már a királyi palota kapuján is bekopogott. Az ország évi jövedelmei csak 20,000 arany forintra rugtak; ennek egy harmadát maga a királyi udvartartás emésztette föl és ámbár olykor-olykor teljesen üres volt a kir. pénztár, az udvar emberei mégis csupán vadászatra, lovaglásra és álarczos bálókra gondoltak. Még gonoszabb volt, hogy a befolyt csekély adóösszeget a hűtlen kincstárnokok és adókezelők ellopták, az erdélyi bányákból pedig egyáltalában nem folyt már be pénz. A növekvő bajon hamis pénzveréssel iparkodtak ugyan segíteni, mindez azonban nem használt és 1525-ben ki kellett mondani a devalvatiót, mely szerint ezentúl csak 2, sőt 3 új denár ért fel egy régivel. Midőn pedig a pénztár most is üres maradt, a kincstár az akkori világ legelső bankházával, a *Fugger* czéggel kötött szerződést, mely bankház különben egy kézzre játszott a Thurzó testvérekkel, kik kamaragrófok voltak. A *Fugger*-ek a náluk zálogba vetett királyi jövedelmekre (adók, vámok stb.) adtak ugyan kölcsönt, de ezen előleg fejében a bányák kizárólagos kiaknázásának jogát követelték, mely engedmény fejében azután valóságos rablást üztek. Többi között a rézzel együtt tilosan és a nélkül, hogy csak egy fillér

II. Lajos
1516—1526.

Rosszul nevelik.

Pénzügyi zavar.
Az udvar költe-
kezése.

Hűtlen kezelők.

Hamis pénzverés.

A *Fugger*-czéggel kötött szerződés.

kárpótlást fizettek volna, tömérdek ezüstöt is vittek ki az országból. Midőn utóbb gazságuk kisült, elítélték ugyan őket 100,000 forintra, a német császári követ közvetítése mellett azonban ezt az összeget 20,000 frtra leszállították. Mi több: nemsokára az udvar megint rájuk ruházta a bányamonopoliumot.

Ugy látszik, hogy e szemmel látható botrányos sülyedés nem igen hatotta meg az akkori nemzedéket és a töröknek veszedelmes előnyomulása, sőt még Nándorfehérvárnak eleste sem rendítette meg a dőzsölésben elmerült udvart, a főúri és nemesi köröket. Az 1521. évi budai gyűlésen ugyan a rendek mindenkire vetettek ki 1 arany forintot, a főurakra, főpapokra és a vagyonosabb nemességre pedig egy évi jövedelmök felét és a kisebb papságra az arany- és ezüst-készletnek tizedét. Mihelyt azonban híre terjedt, hogy Szolimán szultán Nándorfehérvárról visszafordult és Rhodus ostromára készül, senki sem akarta az adót megfizetni, úgy hogy 5 millió arany helyett, csak 45,000 forint folyt be.

Az alkotmányos élet elfajulása.

A pártok versengése a hatalomért.

Külön párttervezetek.

Az 1525. rákosi gyűlés.

Az 1525. hatvani gyűlés.

A főnemesség kudarca.

Bukóféliben volt az *alkotmányos élet is*. Szinte hihetetlen, hogy noha már az országnak létele forgott kockán, a fő- és köz-nemesség még az örvény szélén is *egyre folytatta a hatalomért való versengést*. A főnemések, nevezetesen Báthori nádor, Perényi, Szerencsés kincstárnok, Szalkai primás-kancellár és a velük annyi sértegetés után is kibékült Szapolyai János a kormány gyeplőit semmi áron sem akarták átadni a *közneméseknek*, kik vezérük, Werbőczy példájára, ép úgy gyűlöltek a «német» udvart, mint az oligarcha főurak féltelenségeit és rablásait. Mindkét párt önzően magának követelte a hatalmat és a hatalommal járó javakat. Eljött immár a fegyveres szövetkezések, a «pacta conventa»-nak kora. Az oligarchák Budára hívták össze híveiket, a «kurta» nemesség pedig jámbor reménynyel Tolnán és Bácsan fogott új törvények alkotásához, melyeket senki meg nem tartott.

A pártok gyűlölsége az *1525. rákosi országgyűlésen* tört ki új erővel, mely gyűlésen a köznemések nem megyék szerint képviseltették magukat, hanem fejenként jelentek meg. Látván, hogy Lajos és a befolyásos Szalkay kancellár mitsem törődnek sérelmeikkel, elhatározták, hogy július havában egy újabb gyűlésen majd maguk keresnek orvoslást. Lajos ugyan betiltotta ezt a gyűlést, mindazonáltal 14,000 nemes gyülekezett *Hatvanban*. Megjelent Szapolyai is, ki általuk remélte fenhéjázó céljai elérését. E hírre Lajos király meghökkenvén, arra határozta el magát, hogy a korona tekintélyének megmentésére pártot cserél és titkos levelekben tudatta Werbőczyvel, hogy hajlandó eddigi tanácsosait fölládozni. Ezek után Werbőczy és pártja kitörő örömmel fogadták a közbük érkező királyt, de azután indulatosan követelték a gonosz tanácsosok elbocsáttatását. Ki-

vánságuk immár teljesedett: a kegyvesztessé lett «fösvény» Szalkay, a «tolvaj» Szerencsés, a «sikkasztó» Báthori, valamint Sárkány országbíró a nemesség irtózatos haragjának láttára, állásaikról sietve leköszöntek. Erre a köznemések határtalan lelkesedéssel *Werbőczit választollák meg nádornak*, az ország-
tanácsba pedig 8 köznemest rendeltek; a Fuggerektől, «kik az ország zsírját kiszívják», elvették a bányamonopoliumot; a végvárok fölszerelésére pedig telkenkint egy arany forintot ajánlottak segélyül. A király és neje, Mária, kit kéz alatt Szapolyai is megnyugtatótt, hogy ne aggódjék a köznemesség múltó diadala miatt, mindenben megnyugodott.

Werbőczy és a köznemesség diadala.

A bomladozó országon azonban a köznemesség hatalomra jutása és a hozott czélszerű végzések sem segítettek: az új kormánynak ugyanis nem volt meg a kellő gyakorlottsága és tekintélye; a bukásuk miatt boszút forraló főnemések lépten-nyomon akadályt gördítettek a kormány elé és nemsokára maga a köznemesség is felocsúdott abbeli csalódásából, hogy Werbőczy megválasztatásával kezdetét veendi az áranyskor. A főbaj azonban az volt, hogy Lajos király titokban most is régi tanácsosaira hallgatott, a kik közül Báthori, Sárkány és Thurzó Elek «Kalandos társulat» néven Kecskeméten társulatot szerveztek, mely leleplezetten ugyan, de tényleg a hatalom visszanyerését tűzte ki feladatául. Szapolyait akként vonták el a köznemesektől, hogy a nádori méltósággal megkínálták. Werbőczit a bányavárosokban kitört munkás-fölkelés lecsillapításának ürügye alatt végett távolították el Budáról. Távolléte alatt pedig akként nyerték meg részükre Lajost és Máriát, hogy a Fuggerektől 50,000 forint előleget eszközöltek ki a királyi család számára, mely előleg fejében a Fuggerek a bányamonopolt kapták. A főnemések most már Mária királyné által Lajost arra az elhatározásra birták, hogy Werbőczit és pártját elejté és azt is ígérték neki, hogy Szapolyaitól is megszabadítják. Lajos erre meghívta ugyan a rendeket Budára (1526), de még nem bizván a sikerben, Visegrádra távozott. Aggódalmái egyébiránt alaptalanok voltak: a vérmes reményeiből kiábrándult köznemések legnagyobb része el sem jött Budára, a miért a pártjától cserben hagyott Werbőczy önként mondott le méltóságáról és ellenségei haragja elől Erdélybe menekült. Helyébe az udvari párt megint Báthorit emelte a nádori székbe, a ki az új főnemességből alakított országtanáccsal kivetett ugyan némi adót, de csak azért, hogy azt mondhassák: «mi nem vagyunk okai az ország pusztulásának». Igaza volt Burgiónak: «Elég komédiát játszottak a kölcsönös óvásokkal oly időben, midőn az ország egén már vészfelhők tornyosultak».

Reakció.

Kalandos (Calandæ) társulat.

Werbőczy és pártjának bukása az 1526. budai gyűlésen.

A politikai bomláshoz immár az egyházi szakadás is járult: kezdetét vette a *reformáció*. A mohácsi gyásznapi előtt még csekély számmal voltak az új vallás hívői, melynek tanait

A reformáció kezdete.

Üldözés elrendelése 1523—1526.

Az üldözés előszik.

A reformáció káros hatása.

a külföldről hazatérő kereskedők és a Wittenbergában megfordult egyetemi hallgatók hozták magukkal. Az országtanács ugyan, Szalkai, mint Werbőczy alatt véres törvényt hozott az eretnekek kiirtására («lutherani comburantur»), melynek éle leginkább a protestáns vallás hírében álló Brandenburgi György és a német érzelmű tanácsosok ellen fordult. Maga Luther ellen is irányult ez a határozat, a ki ebben az időben még ellenzé, hogy a németek hazánkat a törökök ellen segítsék. Másrészt pedig az országtanács ezzel a végzéssel a szentszékeknek akart kegyében járni, melytől, mint máskor, most is segílyt remélt. Az üldözésnek azonban csak néhány lutheránus esett áldozatul; nagyobb szabású üldözésre már azért sem került a sor, mivel akkoriban semmiféle törvényt sem tartottak meg, tehát ezt sem. És ha másutt nem, az autonóm városokban bizonyára menedékhelyet leltek a protestáns hittérítők. — Mohács után pedig szó sem lehetett egyelőre üldözésről, sőt épen az ország ketté szakadása egyengette az új tan diadalútját. Sajnos, hogy a nemzetnek vallási tekintetben bekövetkezett megoszlása is bénítólag hatott az összetartás érzetére, valamint hogy felbontotta az egyetlen rend erejét, mely némileg még tudatával birt állami feladatának.

4. A török előnyomulása. Belgrád eleste és a mohácsi csata.

Irodalom mint fentebb a 3. fejezetnél.

Kalandozások.

Szolimán szultán 1520—1566.

Szabács, Nándorfehérvár és más végvárok bukása 1521.

Míg Szelim szultán élt, a fegyverszünetet a török és magyar kormány időről-időre meghosszabbította. A csetepaték mind a mellett soha sem szüntek meg teljesen és *Kinizsi Pál*, *Som Józsa* és *Corvin János* pl. mintegy a maguk szakállára támadták és verték meg a törököt. — 1520-ban azonban *Szolimán* szultán személyében fölötté uralomra termett nagyravágyó fejedelem lépett a trónra. Annál nagyobb hibát követett el tehát Lajos király, midőn Szolimán követeit, a kik békét ajánlottak, gyanúból letartóztatta.* A nemzetközi jognak e badar megsértésére Szolimán *Szabács* és *Nándorfehérvár* ostromával felelt, s hazánknak ezen, a kormánytól cserben hagyott kulcsai csakhamar meg is adták magukat.** Követte ezt *Zimony*, *Zalankemén* és *Titel* bukása.

* Ezt a vitás kérdést *Thüry* fejtegette utoljára (Századok, 1893. 559.). A török követek megcsönkítése még Szelim korában történt, ki azonban ezt elnézte és a török kormány csak sokkal később, I. Ferdinánd korában tartóztatta le viszonzásképen a kir. követeket. *Thüry* egyáltalában tagadja, hogy Szolimán elejétől kezdve folytatott hódító politikát hazánkkal szemben és azt hiszi, hogy csak 1541-ben, a viszonyok kényszerhatása alatt szánta magát Magyarország állandó megszállására.

** *Kiss L.* mutatta ki (Hadt. Közl., 1889), hogy nem Móré Mihályt, hanem alvezérét és utódát, *Morgay* Mihályt illeti az árulás vádja.

Rhodus ostroma és Perzsia felkelése azonban hazánknak még egyszer időt szerzett a megfontolásra.

Ennek a pihenőnek azonban eleink nem vették hasznát. Tovább is folytatták a hatalomért való versengésüket és a politikai, pénzügyi és társadalmi bomlás lehetetlennek tett minden nagyobb erő kifejtést. Ehhez járult, hogy a *külgügyi helyzet* hazánkra nézve rosszabbra fordult. A német trónt V. Károly spanyol király nyerte el, Ferdinánd osztrák fejedelemnek bátyja és ezóta a Habsburg család a spanyol és német korona és annak melléktartományai (Németalföld, Burgund, Miláno, Nápoly) birtokában félelmetes hatalomra emelkedett Európával és különösen szomszédaival szemben. Érezte ezt kivált I. Ferencz francia király, a ki Károly ellen azonnal meg is kezdte a harczot. És ámbár kudarcz és személyes fogság érte, még sem rakta le fegyvereit a Habsburgok lábaihoz, hanem nem bírván a harczot saját erejéből folytatni, a pápával és Szolimán török szultánnal kötött szövetséget a közös ellenség megalázására. Szolimán pedig csakis hazánk testén át támadhatta meg Ferdinándot (Lajos sógorát), és Magyarországot, mely Ausztriának mintegy védő bástyául szolgált. Ezt kellett tehát először lerombolni. E politikai ellentét fosztotta meg hazánkat a francia és a pápai udvar rokonszenvétől is.

Midőn híre járt, hogy Szolimán az 1526. évet tűzte ki a Magyarország elleni támadás folytatására, a gyámoltalan udvar égre-földre kért az európai fejedelmektől segílyt: katonát, pénzt, löport és fegyvert. Egyik-másik fejedelem ígért is, de csak VI. Adorján pápa küldött némi pénzt. A külföld tehát cserben hagyta hazánkat, de, a mi gonoszabb: saját fiai sem készültek igen annak megmentésére. A pártok most sem hagytak fel öngyilkos politikájokkal: a mely napon Szolimán 200,000 emberrel elhagyta Konstantinápolyt, az nap gyülekeztek a kalandosok a budai gyűlésre. A török csapatok már a Szávaig portyáztak, midőn az országtanács végre általános felkelést rendelt el. De még annyi pénze sem volt, hogy a futárokat kifizethesse. Nagy sietve és hitelbe hozatták Bécsből az ágyukat és a löport, a pápa engedelmével pedig az egyházi kincseket olvasztották be. Csak-hogy az arany és ezüst edények beszédésével megbizott urak, sőt Mária királynő és emberei is, sokat félre tettek maguknak, A kolostor homályából előhivott *Tömori Pál* érsek lett a *fővezér*, a ki jelességének ugyan már előbb adta volt jelét, de ennek az emberfeletti feladatnak, az országot ily zilált viszonyok között a hatalmas Szolimán ellen megvédeni, nem volt képes megfelelni. 1500 emberből álló csapattal hogy is tudta volna útját állani Szolimánnak? Meghátrált, és előbb a Száva, majd a Dráva mögé húzódott. A király táborában is alig volt több harcos, mi-
Az 1526. évi török hadjárat.
A törökök előnyomulásával szemben az ország védtelen.
Hadi tanács.

dőn jul. végén Budáról Földvárra és Tolnára ért. Ott tudta meg a Szerémség és Péterváradnak elvesztését. Ezek a hírek oly aggo-

dalmat okoztak a magyar táborban, hogy még a hadi tanács sem tudta, mit tegyen. Néhány főúr azt a kérdést vetette föl, nem volna-e jobb meghátrálni; mások azt vitatták, hogy nem kellene-e előbb bevárni a Szapolyai János vezérlete alatt Szeged felől közeledő erdélyi csapatokat, avagy a megígért cseh-német segédhadszereket? A harcias többség azonban azonnal való eldöntést követelt.

A mohácsi ütkö-
zet 1526. aug. 29.

Úgy is lett, a hogy kívánták. A Mohácson alól elterjedő síkon, aug. 29-én, csatásorba állott a magyar had, összesen körülbelül 28,400 ember, 80 ágyúval, még pedig tömeges felállításban, mivel a régi magyar «összetett» csatarendet nem merték alkalmazni; a mint szárnyakról és tartalékról sem gondoskodtak. Velük szemben a sikot félkör alakban szegélyező dombokat a törökök foglalták el. A teljesen ércbe öltözött magyar lovasok rázúdulnak a török előhad gyalogságára, melyen szerencsésen keresztül is törnek, a mint ezt a török haditanács előre látta volt. Parancsára ezen előhad önként kétfelé válik, úgy hogy a rohanó magyarok hirtelen a janicsárok homlokzatával, illetőleg az ezeknek sorai előtt felállított 300 ágyúval találják magukat szemben. Az ágyúk elsülnek, de lövegei nem annyira pusztulást, mintsem zavart okoznak a mieink csapataiban; mielőtt azonban még soraikat rendezhették, a janicsárok máris hatalmas támadást intéznek ellenük. Együttal a magyarok háta mögé küldött török lovas osztály út a táborra és elállja a futamlók útját. Ez öldöklő bekerítésből alig menekülhetett néhány száz ember; a többi 22,000 magyar rövid másfél órai harcz után odaveszett, köztük a nemesség és főpapság színe-java. Futás közben maga a király is elveszett a Csele-patak iszapjában. — Csata után a győztes Szolimán Budának indult és azt felgyújtotta, onnan pedig a Duna és Tisza közén rettenetes pusztítást vívén véghez, megint elhagyta a védtelen országot. Ez izben nem hódítani, csupán bosszút állani jött. — Gyászos bukásunkat fennen hirdették a Mátyás budai várából elvitt és Konstantinápoly terein felállított szobrok.

A mohácsi vész
okai.

Hiú kísérlet volna a mohácsi vész okait csupán egyesek személyének avagy egyik-másik állami tényezőnek számítani be. Az önmagában meghasonlott nemzet már jóval a mohácsi vész előtt nélkülözte az állami szervezet életrevalóságának összes feltételeit és egnél több bűn rágódott a nemzet életfáján. Tudták ezt a külföldi követek is, kik úgy találták, hogy Magyarországon mindennek olyan színé van, mintha nem tarthatna már sokáig. Első sorban az emberek vétkeztek, kezdve a királyokon, le a röghöz kötött pórookig. Vétkezett a nemesség is, nevezetesen a főnemesség. Tisztelet a kivételeknek, de a nagy többség a Báthoriaknak és elvtársaiknak pártjához szított, mely gúnyt űzött a törvényből, a szegények rovására meggazdagodott és a hatalom után való vágyában az ország legégetőbb szükségleteiről is megfeledkezett. Nem sokkal különb volt egy Szalkay,

egy Bakócz érsek-primás. A *polgári osztály* szokása szerint most is félrevonult a nemzeti élettől. A földhöz bilincselte *pórok* pedig közömbösen nézték azt az istenítéletet, a mely uraikat érte. Szóval: nem volt egyetlen rend vagy osztály, mely a hazafiság szikráját rejtette volna keblében és a haza iránti szent kötelességeit jókor és önzetlenül teljesítette volna.

Növelte e bajokat a *nemzet vezérlő osztályának erkölcsi hanyatlása*. A főurak palotáiban és a fejedelmi lakban a legkétségbeesettebb válság idején is egyre folyt a dözsölés, a lakmározás, a pazarlás. Jogtalan birtokfoglalás, erőszak, ennek véres megtorlása és hamis pénzverés napirenden voltak a nagyok körében.

Az erkölcsi érzék eltompulása.

De nemcsak az emberekben volt a baj, hanem a viszonyokban s a helyzetben is. Az ország nem rendelkezett akár a politika, akár a pénzügy, akár a hadügy terén kipróbált, szilárd rendszerrel. A Mátyás alatt behozott reformok még nem hatották volt át a nemzet testét és véré, midőn szerzőjük meghalt. Nyomban rá a gyöngye Jagellók, jobban mondva az oligarcha-főnemesek uralma következett, a kiket azután rövid időre a köznemesség ütött ki a nyeregből. A régi alkotmány sánczeit lerombolták, újaknak emelésére pedig a párttuság és a hatalomért való versengés között már nem értek rá. — A mi a *pénzügyi helyzetet* illeti, szembeszökő volt a hanyatlás, de arról legalább II. Ulászló király nem igen tehetett. Mátyás királynak magánvagyonából is óriási jövedelme volt; az adókezelésben pedig oly erős kezét tanusított, hogy az állam évi jövedelme 8—900,000 aranyra rúgott. A Jagellók ellenben családi vagyonnal nem bírtak és a törvénynek sem tudtak tiszteletet szerezni. II. Lajos pedig azonfelül könnyelműen élt és pazar udvart tartott.

Politikai rendszer hiányai.

Pénzügyi helyzet bajai.

E pénzhiánynyal a *hadügyi rendszer hanyatlása* szorosan összefüggött. Az ország Mátyás állandó hadának elbocsáttatása után jóformán csak az urak jó indulatára, illetőleg azok bandériumára volt utalva. Pénzhiány miatt veszték el a végvárak is, mivel a kincstár azoknak ellátását és fentartását már nem győzte fedezni. A harcias szellem hanyatlását jellemzi az a tény is, hogy egy hadi vitézségéről oly híres nemzetnél a döntő pillanatban még csak alkalmas és népszerű vezért sem bírtak találni.

Hadügyi rendszer hiányai.

Nagy volt tehát az emberek bűne, de nagy része volt bukásunkban a politikai, pénzügyi és hadügyi rendszer hiányának. A külföld rokonszenvére sem számíthattunk, sőt a török császárt épen a francia király nógatta a támadásra. Ezek után már megérthetjük, hogy bukásunkat nem csupán a török hordák okozták. Ezek a Mátyás korabeli nagyságnak már csak maradványait taposták le.

A korszak főbb kútfejei.

Flegler és Sayous eml. művei (25. l.). *Wenzel G.*, *Sanudo* művei (Századok, 1871). *Zsilinszky Mihály*, Szerémi György (Havi Szemle, 1878). *Dudás Gyula*, Szerémi György (Századok, 1866). *Szádeczky Lajos*, Szerémi Gy. és emlékiratai (1882). U. az, Szerémi kiadásának hiányai (1892). *Erdélyi*, Szerémi Gy. és emlékirata (Budapest, 1892). U. az, *A Carmen flebilis* (Szerémi függelékében) szerzője (Századok, 1893) és : z erre vonatkozólag *Erdélyi és Szádeczky* között támadt polemia (Századok, 1893 és 1894). *Acsády*, *Verancsics* és Szerémi (Akad. Értesítő, 1894. 143.). *Wenzel* értekezése a Történ. Tárbán, 1879. 401. l. *Marczali*, Regesták külföldi levéltárakból. (U. ott, 1880 s k. évf.)

Tubero Lajos, saját nevén: *Cervo Lajos* (Tubero = püpos), raguzai születésű. Elvégezvén a párisi egyetemet, beállt benczésbarátnak a San Andrea zárdába, Ragusa mellett. Ugyanott mint címzetes püspök, 1527-ben meg is halt. Művét: «*Commentarii sui temporis*», 1492—1522. barátjának, Frangepán György érseknek ajánlotta. E könyv a Jagellók korának egyik kiválóbb kútforrása, hiteles korirónak műve. Részrehajlatlanságról tanúskodik ama körülmény is, hogy pap létére nem restelli kifejtetni, miszerint a reformáció terjedését többi között az egyházi visszaélések okozták. Könyve utóbb ez okból az indexre került. Kiadta utoljára *Mátyás Flórián* a Fontes Domestici IV. kötetében. L. még *Mátyás* nyilatkozatát a Századokban, 1886. 438—39. l.

Ranzanus Péter püspök, később nápolyi követ a Jagellók udvarában. Megírta Bonfini példájára Magyarországnak történetét (*Commentarii de rebus hungaricis*), mely mű 1485-ig ér. Munkáját *Beatrix* királynőnek ajánlotta fel.

Szerémi György jobbágyból lett félműveltségű pap és előbb II. Lajosnak, később Szapolyai János ellenkirálynak volt káplánja, † Bácsban, 1548 körül. «Magyarország romlásának története» című műve 1485-től 1543-ig ér. Jóízűen tud mesélni és művét sokan olvasták, daczára annak, hogy sok benne a pletyka s üres fecsegés és hogy különösen chronológiájában sok a hiba. Ahhoz jár, hogy a Szapolyai-családnak kedvez. Mindazonáltal a mohácsi vészt megelőző és az azt követő korszakra nézve megbecsülhetlen forrás. (Kiadta *Wenzel G.* Akadémia. Magyarra ford. *Mogyoróssy*, 1882.)

Marino Sanudo, Velencének ünnepeit történésze «*Diarii*» című, 56 kötetnyi művében behatóan emlékszik meg hazánkról, a hol 1502-ben követ minőségében megfordult. Műve 1496—1533-ig ér. Szerző a hivatalos oklevelek és követi jelentéseket is felhasználta. Kiadta *Wenzel G.* (Történ. Tár. Régi folyam. 14., 24., 25. köt.) *Giustiniani* velencei követ jelentését kiadta újabban *Hodinka* (Magyar Könyvszemle, XIV. köt.).

A pápai követek, nevezetesen *Campeggi* és b. *Burghion*ak jelentései is fontosak II. Lajos korára vonatkozólag. E követeknek jelentéseit a magyar kath. főpapság a *Monumenta Vaticana* sorozatban adta ki (1884).

Végül a *Firnhaber* által kiadott oklevélgyűjtemény említendő: «*Beiträge zu der Gesch. Ungarns unter der Regierung Wladislaus und Ludwigs II.*» (Archiv zur österr. Geschichte 1849). Ezt a fontos gyűjteményt egyébiránt már régibb történetíróink (*Szalay* és *Horváth*) is felhasználták. — Újabban kevés oklevél látott: (e korból) napvilágot. V. ö. *Arras* regesta-közleményeit. (Századok, 1894. 359. l.)

A török kútfokeket kiadja *Thüry J.* (Török történetírók. Akadémia. Mostanig 2 kötet.)